

A Comparative Study of the Parades of Resistance and Persistence Literature in the Poetry of Qaisar Aminpour and Kamal Nasser

mohammad arjestani^۱, ashraf chegini^۲, alireza gojezadeh^۳

Abstract

Foundations of nations' literature are best indicator for acquainting with every nation's attitude and belief. Literature of resistance and persistence is of literary works divisions that is exciting and sensational in service of humanity, influential in literature in terms of content. Qaisar Aminpour and Kamal Nasser are among stylish and hard-working poets in Iran and Palestine who have expressed Islamic resistance and persistence and people's problems and pains in their poems in their own way, considering political, social, cultural, etc. situations based on religious principles and foundations, and have instilled in audience concepts such as: patriotism, sacrifice, love of man and homeland, resistance, and persistence as most important features of resistance literature. Islamic Revolution, Imposed War, and Occupation of Palestine have been discussed internationally last decades that explaining struggle culture in two countries by introducing main elements of resistance and persistence, besides enlightening and reviving thinking of oppression fighting and justice, are effective steps toward advancing relations between two countries.

This research, meanwhile studying works and style of two great contemporary poets in an analytical-descriptive method, has evaluated some characteristics of resistance and persistence. Features such as: sincere emotion, modern language, variety of subjects, dealing with valuable concepts, and new ideas ripple through Aminpour's poetry. Kamal's poetry contains his feelings, personal sufferings, social and political issues of his life, and events he has witnessed. In his poetry, he defends suffering and displaced people who have fallen victim to coercion and policies of occupiers and submission of the Arab rulers.

keywords: Resistance and persistence literature. Poetry of resistance. Qaisar Aminpour. Kamal Nasser

^۱Department of Persian Literature, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Varamin Branch, Iran. arjestani@gmail.com

^۲Department of Persian Literature, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Varamin Branch, Iran.: (Corresponding author) shraf-chegini@yahoo.com.

^۳Department of Persian Literature, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Varamin Branch, Iran. alirezagojezadeh@iauvaramin.ac.ir

References:

Books

- ۱) Quran
- ۲) Aminpour, Q. (۲۰۰۹). *Sudden Mirrors*, Tehran: Ofoq Publication, Fifteenth Edition.
- ۳) Aminpour, Q. (۱۹۸۴). *Morning Breathing*, Tehran: Soroush Publications.
- ۴) Aminpour, Q. (۱۹۸۴). *At Aftab Alley (excerpts from quatrains and couplets)*, Tehran: Islamic Development Organization Art Center.
- ۵) Aminpour, Q. (۲۰۰۸). *Grammar of Love*, Tehran: Morvarid Publications.
- ۶) Aminpour, Q. (۲۰۱۰). *Complete Collection of Poems*, Tehran: Morvarid Publications, ۸th edition.
- ۷) Basiri, M. S. (۲۰۰۹). *Analytical Course of Resistance Poetry in Persian Literature*, Vol. ۱, Kerman: ShahidBahonar University.
- ۸) Torabi, S. Z. (۲۰۱۰). *The glory of Poppy flower (Critique of Holy Defense Poems)*, Tehran: SamaQalam.
- ۹) Suleiman, Kh. (۱۹۹۷). *Palestine and the Contemporary Poetry of Literature*, translated by ShohrehBaqeri and AbdolhosseinFarzad. First Edition. Tehran: Cheshmeh Publication.
- ۱۰) Suleiman, S. (۲۰۰۷). *Introduction to the Divan al-A'mal al-she'riah (Poet and Poetry)*, Beirut: Dar al-Jail.
- ۱۱) MousaviGarmaroodi, A. (۲۰۰۷). *Skillful Illusions, RasmShaqayeq (threnody of QaisarAminpour)* Tehran: First Edition, Soroush Publications.
- ۱۲) Nasser, K. (۲۰۰۷). *Al-A'mal al-She'riah al-Kamelah*. Beirut: Dar al-Awda.
- ۱۳) Yushij, N. (۱۹۹۷). *Collected Poems*. Tehran: Negah Publications.

Article

- ۱) Eqtesadinia, S. (۲۰۰۷). A Review of the Poetry workbook of Qaisar Aminpour, *NamehFarhangestan*, ۳۶, ۱۳۸-۱۴۹.
- ۲) Borjian,R.(۲۰۱۲).AnAttitude TowardsIranian Literature, *Journal of Society*, ۹۱, ۴۴-۸۴
- ۳) TurkmanAzizi, M. (۲۰۰۸). A Study of the Evolution of Palestine Resistance Poetry in the Twentieth Century, *Literature Month Book Magazine*, ۱۳۰, ۹۲-۹۹.
- ۴) Hesampour, S.,&Hajebi, A. (۲۰۰۸). The Contribution of Resistance Literature in Textbooks, Resistance Letter, by Dr. Ahmad AmiriKhorasani, *Foundation for the Preservation and Dissemination of Holy Defense Values*, ۱۲۱-۱۳۵.
- ۵) Mir Qaderi, S.F., &Kiani, H. (۲۰۱۲). The Foundations of Resistance Literature in the Quran,*Quarterly Journal of Religious Literature*, ۱, ۶۹۹۵.
- ۶) Mir Qaderi, S.F.&Kiani, H. (۲۰۱۱). Dignity of the Soul in the Mirror of Martyr Ali Foudeh Poetry, *Journal of Resistance Literature*, ۳-۴.
- ۷) Najarian, M. (۲۰۰۹). The Foundationsof Resistance Literature in Mahmoud Darvish Poetry, *Journal of Resistance Literature*, ۱, ۲۰۱-۲۲۲.

Thesis

- ۱) SalehiTabas, F. (۲۰۱۳). Content and Structural Analysis of Kamal Nasser Poetry, Government Thesis (M.Sc.). Kermanshah: Razi University, Faculty of Literature and Humanities

فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی

سال ششم، شماره بیست و یکم، پاییز ۱۴۰۱

نگاهی تطبیقی بر ادبیات مقاومت و پایداری در شعر قیصر امین‌پور و کمال ناصر

محمد ارجستانی^۱، اشرف چگینی^۲، علیرضا قوجه‌زاده^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۸/۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱/۲۶

صص (۱۵۸-۱۸۴)

چکیده

بن‌مایه‌های ادبیات ملت‌ها، بهترین شاخص برای آشنایی با نگرش و عقاید هر ملتی است. از تقسیمات آثار ادبی ادبیات مقاومت و پایداری است که هیجان‌آور و پر شور در خدمت بشریت است و از لحاظ محتوایی نیز، در ادبیات اثرپذیر است. قیصر امین‌پور و کمال ناصر، از شاعران صاحب سبک و پرکار ایران و فلسطین هستند که مقاومت و پایداری اسلامی و مشکلات و دردهای مردم را با در نظر گرفتن اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تکیه بر اصول و مبانی دینی، به شیوه خود در اشعارشان مطرح نموده‌اند و مفاهیمی چون: وطن‌پرستی، ایثار، عشق به انسان و میهن، مقاومت و پایداری را به‌عنوان مهم‌ترین شاخصه‌های ادبیات مقاومت به مخاطبان القاء کرده‌اند. انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی و اشغال فلسطین، در دهه‌های گذشته در محافل بین‌المللی مطرح بوده‌اند که شرح فرهنگ مبارزه دو کشور با معرفی عناصر اصلی مقاومت و پایداری، علاوه بر روشنگری و احیاء تفکر ظلم‌ستیزی و عدالت‌خواهی، گامی مؤثر به سوی پیشبرد مناسبات دو کشور است. این پژوهش، ضمن بررسی آثار و سبک دو شاعر بزرگ معاصر به روش تحلیلی-توصیفی، برخی از شاخصه‌های مقاومت و پایداری را بررسی می‌کند. در شعر امین‌پور، ویژگی‌هایی چون: عاطفه صادقانه، زبان امروزی، گوناگونی موضوعات، پرداختن به مفاهیم با ارزش و اندیشه‌های نو موج می‌زند. شعر کمال، دربردارنده احساسات، درد و رنج‌های شخصی و مسائل اجتماعی و سیاسی زندگی وی و روایت رویدادهایی است که با چشم خویش دیده است. او در شعرش به دفاع از انسان‌های دردمند و آواره‌ای می‌پردازد که قربانی زورگویی‌ها و سیاست‌های اشغالگران و سرسپردگی حاکمان عرب گشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات مقاومت و پایداری، شعر مقاومت، قیصر امین‌پور، کمال ناصر.

^۱ - دانشجوی دکتری ادبیات غنایی، واحد ورامین، دانشگاه آزاد اسلامی، پیشوا، ایران. arjestani@gmail.com

^۲ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ورامین، دانشگاه آزاد اسلامی، پیشوا، ایران. (نویسنده مسئول) shraf-chegini@yahoo.com

^۳ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ورامین، دانشگاه آزاد اسلامی، پیشوا، ایران. alirezagojezadeh@iauvaramin.ac.ir

ادبیات مقاومت و پایداری، از شاخه‌های ادبیات و از گونه‌های بی‌مثال ادبیات متعهد است که نقشی اساسی و مهم در نظم و تشویق ملت‌های مبارز در راه آزادی و نجات آن‌ها ایفا می‌کند. به‌طور معمول ادبیات پایداری و مقاومت آثاری است که تحت تأثیر شرایطی چون اختناق و استبداد داخلی، عدم آزادی‌های فردی و اجتماعی، قانون‌گریزی، قانون‌ستیزی و نیز مبارزه با بیدادهای داخلی یا تجاوز بیرونی شکل می‌گیرد. (حسام‌پور، ۱۳۸۷: ۱۳۱) ادبیات مقاومت و پایداری را باید ادبیات ایثار، ستیز و دلدادگی به آرمان‌های ملی دانست و «تاریخچه ادبیات مقاومت در جهان، در اصل همان تاریخ ادبیات جهان است؛ زیرا شاعران و نویسندگان متعهد از ابتدا همواره در کنار مردم مبارز بوده‌اند و در طول زمان با سرودن اشعار، خطابه‌ها و دیگر متون، ضمن تشویق مردم به پایداری، دلاوری و فداکاری‌های مبارزان راه حق و حقیقت را در آثار خود جاودانه کرده‌اند» (برجیان، ۱۳۹۱: ۵۰) هدف بنیادی این ادبیات برانگیختن مخاطب برای ایستادگی و مقاومت در برابر متجاوز است.

شعر مقاومت فلسطین و شعر دفاع مقدس ایران به عنوان بخشی از ادبیات پایدار ملل، در انعکاس اوضاع و احوال خاص جبهه‌های نبرد با متجاوز نقش مهمی دارند. نقش ادبیات مقاومت فلسطین به‌طور کلی برانگیختن، بسیج کردن، ایجاد هوشیاری قومی، وطنی و گرایش اندیشه عمومی به سمت قیام است که به مسئله مبارزه کمک می‌کند. (کنفانی، ۱۹۶۸: ۵) با بررسی آثار منظوم و منثور ادبیات جهان مشخص می‌شود که از گذشته نمونه‌های بی‌کم و کاستی از این نوع ادبی، در فرهنگ مکتوب ملت‌های مختلف وجود داشته است. لذا، وضعیت آشفته ملل و هم‌چنین شرایط نابسامان اجتماعی و سیاسی، شاعران زیادی را به سمت درون مایه‌های مقاومت و پایداری سوق داده است و از آنان شاعرانی مبارز ساخته که به‌عنوان نمونه می‌توان به شاعران متعهدی چون: قیصر امین‌پور (۱۳۳۸-۱۳۸۶ش) و کمال ناصر (۱۹۲۴-۱۹۷۳م) اشاره کرد. در این پژوهش سعی بر آن است تا با شناسایی شاخه‌هایی از ادبیات مقاومت و پایداری، پاره‌ای از مفاهیم و مضامین مقاومت در شعر شاعران قیصر امین‌پور و کمال ناصر مورد بررسی و تطبیق قرار بگیرد.

۱-۱- بیان مسئله

ادبیات تطبیقی، از شاخه‌های جدید و گسترده ادبیات و ادبیات نمایشی امروز است که در آن، تشابه و تفارق نمونه‌های مختلف آثار ادبی بررسی می‌شود و آنچه مورد نظر محقق یا نقاد است نقش اثر ادبی نیست؛ بلکه در کیفیت و تجلی و انعکاس مطالعه اثر ادبی قومی در ادبیات قومی دیگر است. مطالعه و بررسی آثار قیصر امین‌پور و کمال ناصر، بدون هیچ تعاملی نشان از رابطه معنادار و وحدت فکری در اشعار، آرمان‌ها و فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی میان آن دو دارد. وطن‌پرستی، جهاد، مقاومت و شهادت از ویژگی‌های بارز شعری دو شاعر است و از آن‌جایی که تحلیل و باریک‌بینی در آثار بزرگان ادبیات یک ملت، به‌ویژه تسلط بر سوابق مشترک و تأثیر و تأثرات بین آن‌ها، موجبات تعالی و رشد فرهنگ و تمدن را به دنبال دارد؛ این پژوهش در چارچوب ادبیات تطبیقی و بر اساس مکتب فرانسوی برخی دیدگاه‌ها، قلمرو مشترک و مناسبات پیرامون اندیشه‌های آنان در آثارشان، به خصوص در شعر مقاومت و پایداری را به‌عنوان نماینده دو ملت معرفی نماید.

۲-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

قربان دیرینه و جدا نشدنی میان ادبیات فارسی و ادبیات عرب و مطالعه و تحقیق در پهنه ادبیات تطبیقی، علاوه بر جذابیت، سبب انگیزه بیشتر می‌شود. از این‌که امین‌پور و کمال ناصر، اشعاری را به ادبیات مقاومت اختصاص داده‌اند که نتیجه مقاومت و دلاوری‌های یک ملت در برابر هرگونه ستم است مشخص می‌شود؛ این نوع از ادبیات در بین آن‌ها جایگاه ویژه‌ای داشته است. لذا، بررسی عمیق آثار و افکار آنان، انگیزه ارتقاء دانش پژوهندگان، رشد فرهنگی و آشنایی با دیدگاه آن‌ها را فراهم می‌سازد. با بررسی‌های صورت پذیرفته، در زمینه تطبیق و مقایسه‌ی آثار این دو شاعر، تاکنون هیچ پژوهشی انجام نگرفته است.

۳-۱- پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی انجام شده در این زمینه و شاخصه‌های آن، مطالبی در دسترس قرار دارد که دو شاعر منتخب این پژوهش، قیصر امین‌پور و کمال ناصر به‌طور جداگانه مورد پژوهش قرار گرفته‌اند اما، این موضوع تاکنون پژوهش نشده است. مقاله‌هایی چند، در این زمینه وجود دارد که به جزئی از آن‌ها اشاره می‌شود:

«بررسی ادبیات پایداری در اشعار قیصر امین‌پور»، الناز موتابی علوی‌آذر و آرش مشفق (۱۳۹۳)، گردهمایی سراسری انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران که در ابعاد مختلف جلوه‌هایی از پایداری در اشعار این شاعر انقلابی را به نمایش گذاشته‌اند. «بررسی تطبیقی مضامین مشترک ادب مقاومت ایران و فلسطین» حسین آریان و نسرين بیرانوند (۱۳۹۵)، فصل‌نامه مطالعات ادبیات تطبیقی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جیرفت، دوره ۱، شمار ۳۷، بهار ۱۳۹۵، صفحه ۹ تا ۳۰؛ که ضمن تعریف برخی واژه‌ها و اصطلاحات مرتبط، به شرح مضامین مشترک ادبیات دو کشور ایران و فلسطین پرداخته‌اند.

«بن‌مایه‌های ادب پایداری در شعر شاعران مسیحی فلسطین (مطالعه مورد پژوهش: کمال ناصر)» تورج زینی‌وند، علی دودمان‌کوشکی، فهیمه صالحی‌طبس، نشریه ادبیات پایداری، دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال هشتم، شماره پانزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، صص ۲۲۹ تا ۲۵۶؛ که ضمن بررسی اندیشه و ویژگی‌های شعری کمال ناصر به مضمون‌ها و ساختارهای شعری او پرداخته شده است. «جلوه‌های ادبیات مقاومت در شعر کمال ناصر»، محسن پیشوایی‌علوی و مسعود باوان‌پوری، ۱۳۹۳. نخستین همایش ملی الکترونیکی رویکردهای کاربردی و پژوهشی در علوم انسانی و مدیریت که بررسی و تبیین‌مایه‌های ادبیات مقاومت در شعر او مورد اشاره بوده است.

«مولفه‌های پایداری در شعر کمال ناصر و ادیب برومند»، سمیعه حسنعلیان، پژوهش‌نامه ادبیات معاصر ایران، شماره ۱، ۱۳۹۸، صص ۱۶۹-۱۸۶. نویسنده با اشاره به برخی از مولفه‌های انقلابی و پایداری در اشعار دو شاعر، به ستایش شخصیت‌های آزاده و الگوگیری از آنان پرداخته است. «بررسی جلوه‌های پایداری در شعر کمال ناصر» حسین تک‌تبار، امیر کریمی و علی عادل، همایش ملی ادب مقاومت و هنر. دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، ۱۳۹۴؛ که به بررسی و تبیین جلوه‌های مقاومت در شعر او اشاره داشته است. «بررسی تطبیقی ادبیات مقاومت در اشعار محمود درویش و قیصر امین‌پور» ناصر ناصری و فریبا ساعی‌پور خدادادی، بهارستان سخن (فصلنامه علمی- پژوهشی ادبیات فارسی)، سال یازدهم، شماره ۲۶، پاییز ۹۳، که ضمن اشاره به برخی وجوه تمایز شعر دو شاعر به بررسی مضامین شعر پایداری و مقاومت در سرزمین دو شاعر پرداخته است.

۲- بحث و بررسی

۲-۱- مقاومت و ادبیات مقاومت

مقاومت از پایه‌های اولیه‌ی زندگی بشری است و انسان بدون بهره‌مندی از آن قادر به زندگی نخواهد بود. قرآن که کتابی برای هدایت بشر است، آن را واجب و ضرورت بشری و نبود آن را موجب فساد در زمین می‌داند. «فَمَا اسْتَبْطَأُوا مِنْ قِيَامٍ وَ مَا كَانُوا مُتَّصِرِينَ» در نتیجه نه توانستند به پای خیزند و نه طلب یاری کنند. در آیاتی چون: زمر/۶۸، آل عمران/۱۹، نساء/۵، مائده/۹۷ و فرقان/۶۴ به معنای قوام زندگی اشاره شده است. مقاومت از دیدگاه قرآن، کوششی برای بازگرداندن چیزی به حالت طبیعی خویش است و هر حرکتی که برای بازگرداندن طغیانگر یا متجاوز به توازن و اعتدال انجام شود مقاومت نام می‌گیرد. (میرقادی، ۱۳۹۰: ۷۰) لذا، ادبیات مقاومت و پایداری که به دنبال این ضرورت به وجود آمده است؛ اساس و منبع قرآنی دارد. از واژه مقاومت، دفاع و پایداری دریافت می‌شود که مفهومی عام در فرهنگ ملت‌هاست و چون یک بازتاب غیرارادی در برابر هجوم است؛ این معنی ارزش تلقی می‌شود. در واژه‌نامه‌ها از مقاومت به معنی، پاختن و پایدار ماندن، با کسی با هم برخاستن و باهم از جا بلند شدن و باکسی ضدیت کردن و ایستادگی اشاره شده است.

قرآن را می‌توان اولین متن ادبیات مقاومت به معنی اسلامی دانست. خداوند می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَهُمْ بُنِيَانًا مَرْصُوصًا» خداوند مومنانی را که در صف جهاد با کافران، مانند سد آهنین پایداری بسیار دوست می‌دارد. (ص/۴) پس از قرآن و نهج الفصاحه، نهج البلاغه حضرت امیر(ع) و سخنان ایشان عشق، ایثار، جهاد و حماسه را به نهایت می‌رساند و بعد از آن، بیانات و خطبه‌های سرور شهیدان، حضرت امام حسین(ع) و رجزهای یاران آن حضرت در نبرد عاشورا است که صحنه‌های زیبایی دیگری مقابل هنرمندان و ادبای مقاومت گشوده است. به همین دلیل، روح ادبیات مقاومت و پایداری در ایران و کشورهای اسلامی را باید تأثیر پذیرفته از اسلام و فرهنگ سرشار آن و مکتب عاشورا دانست.

ادبیات مقاومت و پایداری دستاورد انعکاس مقاومت و شجاعت‌های یک ملتی اقوم در برابر هرگونه تعدی و بیداد در آثار نویسندگان و شاعران است و آن «نوعی از ادبیات متعهد و ملتزم است که از طرف مردم و پیشروان فکری جامعه، در برابر آنچه که حیات مادی و معنوی آن‌ها را تهدید می‌کند، به وجود می‌آید و هدف آن جلوگیری از انحراف در ادبیات، شکوفایی و تکامل تدریجی آن است.» (بصیری، ۱۳۸۸: ۲۸) با نگاهی به ادبیات کشورهایی که برخلاف میل و

اراده خود درگیر جنگ شده‌اند متوجه می‌شویم که این نوع ادبیات، از جایگاه ویژه‌ای نزد آن‌ها برخوردار است. ملت ستمدیده فلسطین که مورد ستم و تجاوز رژیم صهیونیستی قرار گرفته‌اند نیز به مبارزه با این رژیم ظالم برخاسته‌اند؛ که شاعران در این بین جایگاه و نقش ویژه‌ای دارند.

۲-۱-۱- عوامل پیدایش ادبیات مقاومت

ادبیات مقاومت، پژوهشی است همیشگی که افول‌پذیر نیست و در مجموع به موضوع، ایستادگی یک ملت در مقابل دشمنان داخلی و خارجی و دشواری‌های آن می‌پردازد. یافته‌های این پژوهش نشان از آن دارد که، مواردی چون: عشق به سرزمین، دفع اشغال و تجاوز بیگانگان، سلب آزادی، سرکوب و خودکامگی‌های داخلی، سلطه جویی و استبداد، دست اندازی به سرزمین، قدرت و سرمایه‌های ملی و فردی، تعرض به قلمرو ارزش مادی، فردی، دینی، تاریخی، اجتماعی و ملی، قانون‌گریزی و قانون‌ستیزی و موضوعات دینی و غیر دینی، در زمره عوامل پیدایش و شکل‌گیری ادبیات مقاومت است.

۲-۱-۲- ادبیات مقاومت جهان، خاورمیانه و عربی

ادبیات مقاومت در گذشته رایج نبوده است. اولین بار غسان کنفانی سال ۱۹۶۶م در مقاله- ای با عنوان «ادبیات مقاومت در فلسطین اشغالی ۱۹۶۶-۱۹۴۸» این تعبیر را در ادبیات به‌کار برد و پس از آن، به مفهومی مهم و حیاتی برای نویسندگان و آزادگان جهان مبدل گشت و آن ادبیاتی است که به توصیف و تشریح مبارزه، پایداری، ایثار و درد و رنج مردم دلاور برای کسب استقلال، آزادی، عدالت و از میان بردن بیدادگری و ستمگری می‌پردازد. با این حال، ادبیات مقاومت را می‌توان در آثار کهن و قدیمی شاعران و نویسندگان سال‌های دور نیز دید و به آن استناد کرد.

با بررسی گذشته کشورهای عربی و اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خاورمیانه به این نتیجه می‌رسیم که کشورهایی چون: عراق، مصر، فلسطین، لبنان، یمن، سوریه سابقه تاریخی مشترکی دارند و این اتفاقات گوناگون موجب شده تا اکنون آن‌ها را کشورهای جدی‌گانه، با یک خط فرضی به نام مرز جدا کنیم. «قوم‌های واحدی که هزاران سال دارای تاریخ، تمدن، دین و فرهنگ مشترکی بوده‌اند.» (ترابی، ۱۳۸۹: ۲۵) وقتی صحبت از ادبیات مقاومت در کشورهای عربی می‌شود، به ناگاه ذهن‌ها به فلسطین، و درد و رنج این ملت ستمدیده متمایل می‌شود؛ زیرا این کشور مرکز ثقل شعر مقاومت عربی در عصر حاضر است و اتفاقات تلخی که بر این سرزمین گذشته، با صراحت قابل ملاحظه‌ای در شعر امروز نفوذ کرده است.

۲-۲-۲- شعر مقاومت و پایداری

شاعران، در شعر خود احساسات و دردهای ملت خود را بیان می‌کنند. شعر مقاومت و پایداری الفبای ایستادگی در برابر قدرت‌های اهریمنی و مردم ستیز است و به شعری گفته می‌شود که نتیجهٔ وفاق و همراهی میهنی یا قومی در برابر هرگونه تجاوزگری بشری است. البته، فقط جنگ را پهنهٔ شعر مقاومت و پایداری نباید دانست؛ بلکه، فرآیندهای عام دیگری را نیز در زندگی بشری دربر می‌گیرد و دوره‌ای خاص از نزاع انسان با طبیعت، حکومت و بیگانه را نیز شامل می‌شود.

۲-۲-۱- شعر مقاومت عرب در دوره معاصر

با نگاهی به تداول مفهوم ادبیات مقاومت در ادبیات امروز جهان، به خصوص ادبیات عرب و ویژگی که این نوع ادبی، در میان انواع ادبی جهان معاصر به‌دست آورده است، شعر معاصر عرب چهره جدیدی به نمایش گذاشته و با فضایی متفاوت از دورهٔ شروع خود از نظر ساختار، محتوا، و نیازهای فکری و فرهنگی جهان عرب، پیشرفت‌های زیادی داشته و اکنون قابل مقایسه با شعر یک قرن گذشته خود نیست. جنگ جهانی اول و دوم، نهضت مقاومت فلسطین، جنگ شش روزهٔ اعراب، جنگ اسرائیل و فلسطین، استعمار و... موضوعاتی است که اساس شعر نو عرب را دستخوش تغییر کرده است. بیشترین توجه نسل اول ادبیات مقاومت فلسطین، در شعر شاعرانی دیده می‌شود که بعد از عهدنامهٔ بالفور (۱۹۱۷م) پدیدار شدند. افرادی چون، محمد اسعاف النشاشیبی، ابراهیم طوقان، عبدالکریم الکریمی و عبدالرحیم محمود.

۲-۲-۲- مقاومت فلسطین و شعر عربی

عبدالحمید، پادشاه عثمانی (۱۸۳۹-۱۸۶۱) سال ۱۸۳۹م. تعیین رهبر برگزیده برای جامعه یهودیان را پذیرفت. به دنبال آن تعدادی از یهودیان به حکومت رسیدند. ۱۶ سال بعد سرموس مونته‌فیوری (۱۷۸۴-۱۸۸۵) یهودی ایتالیایی، ملکی در نزدیکی یافا خرید و از آن به بعد، استعمار فلسطین توسط یهودیان آغاز شد. (رک: سلیمان، ۱۳۷۶: ۱۵-۷) قبل از سال ۱۹۱۷م. شعر فلسطینی ضعف شدیدی پیدا کرده بود و علت اصلی آن، حاکم شدن ترک‌ها بر کشور فلسطین بود؛ چرا که حکام ترک به ادب و زبان عربی آنچنان توجه نداشتند و سعی نمودند تا زبان ترکی را به عنوان زبان رسمی معرفی کنند، لذا در روزنامه‌ها و مجلات از زبان ترکی استفاده می‌کردند. به این علت شعر فلسطینی در اواخر قرن ۱۹ میلادی و ربع اول قرن بیستم دچار یک انحطاط شده بود. (رک:

ترکمان عزیز، ۱۳۸۷: ۹۲) در قرن بیستم گرایش به سمت شعر پایداری «مقاومت» به اوج خود می‌رسد و دچار فراز و نشیب‌های زیادی می‌گردد.

۲-۳- شعر مقاومت فلسطینی در سال‌های ۱۹۱۷م. تا ۱۹۴۸م. و بعد از آن

این دوره از شعر مقاومت که مصادف است با قرارداد «بalfور» به نام دوره «انتداب» نام‌گذاری شد. بر اساس این قرارداد، کشور انگلیس نماینده کشور فلسطین در سازمان ملل شد. این موضوع شروع خونینی در فلسطین به دنبال داشت. در این مبارزات، به دلیل زندگی شعرا در کنار مردم و این‌که آنان نیز از ستم‌های آن‌ها بی‌بهره نبودند شعر به عنوان یک سلاح جنگی برای آنان محسوب می‌شد؛ لذا حرکت اساسی و اولیه به سرودن اشعار مقاومتی در این دوره شکل گرفت. شاعران نیز به این امید که می‌توانند تمام جنبه‌های مختلف زندگی مردم فلسطین، از نظر تاریخی و فرهنگی را در قالب نمایشنامه به تصویر بکشند به نمایش‌نامه نویسی توجه کردند. (همان: ۹۳)

در سال ۱۹۴۸م. طی رویدادی بیش از ۸۰۰ هزار فلسطینی از خانه خود آواره شدند. آن‌ها این سال را «الکبه» نامگذاری کردند. از این تاریخ، تأثیرات آشکاری پیرامون زندگی مردم فلسطین پدیدار شد. این مسائل بر نقش ادب و شعر مقاومت تأثیر گذاشت و موجب شد تا آن را وارد مرحله جدیدی از مبارزه ادبی کند. حسام خطیب در مقاله‌ای ادبیات فلسطین را به چهار دوره تقسیم می‌کند: «دوره نخست: از اواخر سده نوزدهم تا اوایل سده بیستم. دوره دوم: اوایل سده بیستم تا شکست ۱۹۴۸م. دوره سوم: از ۱۹۴۸م تا دهه شصت قرن بیستم. دوره چهارم: دوره انتفاضه و بازگشت به خود آگاهی؛ یعنی از اواسط دهه شصت قرن بیستم تا زمان حاضر.» (میرقادری، ۱۳۸۹: ۶۱۶)

۲-۴- شعر مقاومت در ایران

شعر مقاومت و پایداری و بحث ایران دوستی در کشور ما، سابقه طولانی و شفاف دارد. شرح «حُبِّ الوطنِ مِنَ الإیمان» از جانب حضرت رسول(ص) باعث شد تا ایرانیان در افق عشق و وطن دوستی، هدف‌های بلند دینی را مد نظر گیرند. حدود پایان دهه ۴۰، سرودن اشعار ایدئولوژیکی و سیاسی توسط شاعران مقاومت، حکومت و سیاست‌های آن را به زیر انتقادهای شدید برد و اولین شعر سیاسی با نام ققنوس، توسط نیما در فضای استبدادی (سال ۱۳۱۶) سروده شد. «ول کنید اسب مرا/ راه توشه سفرم را و نمد زینم را.../ که خیالی سرکش.../ کارشان کشتن و کشتار که از هر طرف و گوشه آن/ می‌نشانیدید بهارش گل با زخم جسدهای کسان...». (نیما

یوشیج، ۱۳۷۶: ۷۶۹) پیروزی انقلاب و مجاهدت و جانفشانی مردم، تحوّل در باب عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، هنری و... را موجب شد. چندین ماه بعد از این تحوّل، پدیده ناخواستۀ جنگ بر مردم ایران تحمیل شد و شاعران و نویسندگان کشورمان با تأثیرپذیری از این دو حادثۀ بزرگ و عوارض حاصل از آن به خلق آثار پرداختند.

۲-۳- انقلاب اسلامی و ادبیات مقاومت در ایران

پیشینه ادبیات مقاومت و پایداری در ایران به قبل از اسلام بر می‌گردد؛ اما در دوران معاصر از نظر فراوانی، کیفیت و پذیرش مخاطبان، آثار خلق شده در این زمینه قابل مقایسه با دوران گذشته نیست و هم‌اکنون بیش از گذشته، اصطلاحات ادبیات مقاومت و پایداری در فضای ادبی و فرهنگی کشورمان کاربرد دارد که این مهم تحت تأثیر ادبیات پایداری دین اسلام و آموزه‌های دینی پیامبر رحمت و ائمه(ع) بوده است.

با افزایش ظلم متجاوزان و ستمگران؛ مردم که تحمل این همه رنج و ستم را نداشتند دست به مقاومت و ایستادگی زدند و ادبیات مقاومت را در ایران پایه‌ریزی کردند و شاعران و نویسندگان نیز همراه مردم، احساسات خود را به صورت نظم و نثر از این مقاومت ابراز نمودند. منشأ اصلی این تغییرات در عواملی چون: جلوه‌های دینی و قرآنی، استفاده از روش پیامبران و ائمه اطهار(ع)، رهبری امام خمینی(ره)، تغییر در ساختار ارزش‌ها و طبقات اجتماعی ایران و نیز جنگ تحمیلی باید دانست.

۲-۳-۱- دوره‌های تاریخی ادبیات ایران

ادبیات مقاومت در ایران از زمان گذشته آغاز و تاکنون ادامه داشته است. ولی به‌طور جدی، انقلاب مشروطه تا حال را عصر طلایی آن در ایران باید دانست. در این خصوص تقسیمات متفاوت و مختلفی وجود دارد که در مجموع، برخی صاحب نظران و پژوهشگران، دوره‌های تاریخی ادبیات ایران را این‌گونه برشمرده‌اند:

- نهضت‌ها و قیام‌های داخلی اولیه پس از اسلام (نهضت طاهریان)

- قیام و جنگ‌های داخلی و خارجی بر اثر حملات مغول و تیمور (نهضت سربداران)

- حملات پرتغالی‌ها به جزایر جنوبی و ورود جنگ نامه‌ها به ادبیات ایران

- جنگ‌های ایران و روسیه از عصر فتحعلی شاه تا دوره مشروطه

- از دوره مشروطه تا انقلاب اسلامی

- از اوّل انقلاب اسلامی تا شروع جنگ تحمیلی
- از اوّل جنگ تحمیلی (دفاع مقدس) تا پایان جنگ
- بعد از جنگ تحمیلی تاکنون

۲-۴- تطبیق حیات اجتماعی و علمی قیصر امین‌پور و کمال ناصر و انعکاس آن در ادبیات پایداری و مقاومت

۲-۴-۱- زندگی اجتماعی و سیاسی دو شاعر

قیصر امین‌پور، متولد ۱۳۳۸ دزفول است که از بیست سالگی جنگ را شاهد بوده و در آن شرکت داشته است. وی از سال ۱۳۵۸ فعالیت هنری را آغاز کرد و سال ۱۳۶۷ سردبیر مجله سروش شد. سال ۱۳۶۹ دکترای ادبیات فارسی را در دانشگاه تهران آغاز کرد و سال ۱۳۸۲ عضو فرهنگستان ادب فارسی شد. او سال ۱۳۸۶ در تهران درگذشت. (اقتصادی‌نیا، ۱۳۸۶، ۱۳۹-۱۳۸) امین‌پور خود را این‌گونه معرفی می‌کند.

و قاف حرف آخر عشق است
آنجا که نام کوچک من آغاز می‌شود
(امین‌پور، ۱۳۸۸: ۲۸۰)

کمال ناصر؛ شاعر، نمایش‌نامه‌نویس، سیاست‌مدار و از رهبران انقلاب فلسطین در سال ۱۹۲۵م. در شهر غزه متولد شد. وی از کودکی شاهد جنگ در فلسطین بود و از همان زمان سرودن شعر را آغاز کرد. سال ۱۹۴۵م. در رشته علوم سیاسی فارغ‌التحصیل و به روزنامه‌نگاری روی آورد و در مجلات و روزنامه‌های زیادی مشغول به کار شد. سال ۱۹۵۰م. با شرکت در تاسیس حزب (بعث سوسیالیستی عربی) فعالیت سیاسی‌اش را گسترش داد. سال ۱۹۵۶م. نماینده مجلس پارلمانی اردن شد و در حالی که با حکومت مخالف بود چندین مرحله بازداشت شد. سال ۱۹۵۷م. به سوریه گریخت. سپس به مصر رفت. در ۱۹۶۳م. به وطن بازگشت و سال ۱۹۶۶م. یک‌سال زندانی و سپس به کرانه شرقی اردن تبعید شد. بعدها به وطن بازگشت و در ۱۹۸۶م. عضو جنبش مبارز فلسطینی شد. او دیداری با پاپ داشت و سال ۱۹۷۰م. رئیس کمیته دائمی تبلیغات عربی شد و سال ۱۹۷۲م. روزنامه «فلسطین الثوره» را انتشار داد. در نهایت سال ۱۹۷۳م. زمانی که در آپارتمان خود مشغول جمع‌آوری شعری به نام فلسطین بود تا در جشنواره بزرگ- داشت شاعر امین نخله (۱۹۰۱-۱۹۷۶) که مقرر بود روز یکشنبه برگزار شود قرائت کند «یک تیم ویژه صهیونیستی موساد به فرماندهی (ایهود باراک) شبانه او را در خانه‌اش به شکل صلیب

قرارداده و تیربارانش کردند. آنها فقط ده گلوله بر دهانش شلیک کردند تا کسی که شعر عشق و آزادی سر می‌داد را خاموش کنند.» (رک: صالحی طبس، ۱۳۹۲: ۲۱) از دوستان کمال ناصر نقل است: او در زمان تشیع جنازه باشکوه غسان کنفانی می‌پرسید: «آیا من نیز چنین تشیع جنازه‌ای خواهم داشت؟» و در حقیقت، کمال به آنچه آرزو داشت رسید. با تشییع جنازه‌ای ده‌ها هزار نفره با افزودنی شایسته‌تر، زیرا معلوم شد که او در روز شهادت غسان کنفانی توصیه کرده است تا وی را در کنار او دفن کنند. بدین ترتیب، کمال ناصر، مسیحی پروتستان، در قبرستان شهدای اسلام به خاک سپرده شد. کمال ناصر شهادت خود را نیز در شعرش پیش‌بینی کرده بود: «آن‌گاه که صهیونیست‌ها بیایند؛ نه فرار می‌کنم و نه اسیر خواهم شد.» (سلیمان، ۲۰۰۷م: ۱۲) وی، اولین کسی نبود که برای وطن خود (فلسطین) جان خود را فدا کرد. با این حال، تاریخ‌درگیری‌های فلسطین و عرب، با دشمن صهیونیستی، نشان از آن دارد که ناصر، اولین شاعر فلسطینی است که توسط تروریست‌های صهیونیست ترور شد. در شباهت‌های زندگی دو شاعر باید گفت: آنها شاعر مقاومت و محبوب دوران خود هستند که اخلاق و کردارشان را ستوده‌اند و مورد تمجید بزرگان ادبیات معاصر خود قرار گرفته‌اند.

۲-۴-۲- اوضاع جغرافیایی

اتفاقات مهمی چون: حمله رژیم بعث عراق به سرزمین ما و اشغال فلسطین با بیان رسای ادبی و شعری به تصویر کشیده و موجب آفرینش آثاری بدیع در ادبیات دو ملت شد. نفوذ ذهنی قیصر امین پور و کمال ناصر در این عرصه بسیار ارزشمند است. آنها به روشنی، اندیشه‌هایشان را در شعرهای خود منعکس نموده و رهبران خود را به‌عنوان راهبر مقاومت، ستایش کرده‌اند.

لختی بخند خنده گل زیباست

آرامشت تلاوت یک دریاست

(امین پور، ۱۳۸۸: ۴۰۷)

لبخند تو خلاصه خوبی‌هاست

فریاد تو تلاطم یک طوفان

کمال نیز می‌آورد.

وَلَسْتُ أَنَادِيكَ يَا سَيِّدِي

وَأَخْتَالُ بِاسْمِكَ لِلْفَرْقَدِ...

(ناصر، ۲۰۰۷م: ۱۹۸)

جَمَالُ... وَ أَهْتَفُ بِاسْمِكَ جَهْرًا

أَجْلَكَ عَنِ هَمْسَاتِ الْعَبِيدِ

ای جمال... با صدای بلند نامت را فریاد می‌زنم و ای سرور من، صدایت نمی‌زنم/ تو را از صدای آهسته بردگان، پاک و به دور می‌دارم و به اسم تو به ستاره «فرقد» فخر می‌کنم.

۲-۴-۳- آثار

آثار امین‌پور عبارتند از: «طوفان در پرائنز» که نثرهایی شاعرانه‌اند؛ «مثل چشمه، مثل رود» حاوی بیست قطعه، با ذهن و زبانی برای نوجوانان؛ «بی بال پریدن» مجموعه‌ای از نثرهای شاعرانه و سرشار از مضامین بدیع؛ «به قول پرستو» مجموعه شعر نوجوان در شانزده قطعه؛ «شعر و کودکی» که به رابطه شاعر با کودک پرداخته است؛ «آثار مرتبط با دفاع مقدس»، (نفس صبح) اولین مجموعه شعری او در برگزیده ۵۱ شعر که ۳۴ شعر آن با دفاع مقدس مرتبط است. مجموعه شعری (دستور زبان عشق)، (گل‌ها همه آفتاب گردانند) و (آینه‌های ناگهان) که تمام در مورد دفاع مقدس سروده شده‌اند. «اشعاری درباره خودش» که وی در این اشعار؛ به نام، تاریخ تولد، کودکی - ها، دوران مدرسه، سی و هشت و چهل سالگی، پیر شدن، جایگاه و مشکلات زندگی خود می‌پردازد.

آثار کمال عبارتند از: دیوان «الاعمال/الشریعه» شامل: (جراح تغنی)، (خیمه فی وجه الاعاصیر)، (انشوده الحقد)، (انشوده الثار)، (اغنیات من باریس)، (اناشید البعث)، (نمایش نامه‌های شعری) شامل: (التنین)، (مصرح المتنبی)، (نمایشنامه‌ها) شامل: (الصّح و الخطأ)، «الاثار/الشریعه» که دکتر احسان عباس آن‌ها را جمع‌آوری و تدوین نموده و «الاثار الثریه» که ناجی علّوش آن را جمع‌آوری و تدوین نموده است. علاوه بر آثار یاد شده باید به مقالات ادبی، فکری و سیاسی او که در روزنامه‌ها و نشریه‌ها منتشر شده است نیز اشاره داشت.

۲-۴-۴- اسلام و انقلاب اسلامی

قیصر شاعری متعهد و آرمانگراست که سرودن شعر انقلابی در قالب نیمایی را پیش از پیروزی انقلاب اسلامی آغاز کرد. او پس از پیروزی انقلاب، به ادبیات شیعی و عاشورایی و نیز اشاعه فرهنگ انقلابی و صدور انقلاب توجه نموده و با یورش دشمن به کشور، سرودن حماسی - ترین و رزمی‌ترین اشعار دفاع مقدس را آغاز کرد. زنده نگاه داشتن نام و یاد شهیدان، یا حسرت و دریغ خوردن از پرکشیدن بسیاری از دوستانشان و ماندن آن‌ها، بخشی دیگر از ماهیت و هویت شعر امین‌پور را به خود اختصاص می‌داد.

از راه رسیده‌ایم
لات و منات را که شکستیم

با قامتی به قصد شکستن
عزّی دگر عزیز نمی ماند

(امین پور، ۱۳۸۸: ۳۷۳)

کمال ناصر نیز برای ژرفا بخشیدن به اندیشه‌های پایداری در زمینه‌های سیاسی و اجتماعی از تصویرهای دینی - عربی اسلامی بهره می‌گیرد و به شخصیت‌های بزرگ اسلامی و حادثه‌های مهم زندگی آنان توجه نموده است؛ اما کمال ناصر، در زمانی بسیار سخت، اسفبار و اندوهناک فلسطین که همراه با فشار و محدودیت بوده و شعر از سوی حاکمان مرتجع محدود و بسته شده بود شعر می‌گفت و اشعارش شعاری نبود.

فَعَزَّأ دُنْيَا وَ دَانَتْ أُمَّمُ
وَسَمَا الدِّينُ بِه عِبْر الحُدُودِ

أَيْهَا الشَّعْبُ اسْتَفِقْ مِنْ غَفْلَتِهِ
كَيْفَ تَرْضَى العَيْشَ فِي ظِلِّ العُقُودِ

وَ اتْرُكِ السَّاسَةَ فِي أَحْقَادِهِمْ
يَمْلَأُونَ الارضَ إِفْكَآ بِالوُعُودِ

(ناصر، ۲۰۰۷: ۱۲۰)

با دنیا جنگید و امت‌ها تسلیم شدند و دین اسلام با دعوت ایشان برتری یافت و به مرزهای دیگر کشورها رسید/ ای ملت (فلسطین)! از غفلت بیدار شوید؛ چگونه زندگی در سایه نشستن و رکود را می‌پسندید؟/ سیاست‌مداران را در کینه‌هایشان رها سازید. در حالی که زمین را با وعده‌های دروغین پر می‌کنند.

۲-۴-۵- فضای حاکم

امین پور، از تأثیرگذارترین شاعران شعر کودک و نوجوان است. شعر او یک دست، متنوع، شادی بخش و امیدآفرین است. «بادبادک/ دست کودک را/ هر طرف می‌برد/ کودکی‌هایم/ با نخی نازک به دست باد آویزان است.» (امین پور، ۱۳۸۷: ۱۹) ولی، شعر کمال بر خلاف قیصر، یک‌دست و بدون تنوع است. شعرهایی که فضای شاد و امیدآفرین ندارد. او، بیشتر به غم‌ها و مسائل فلسطین و جهان عرب پرداخته و تحت تاثیر واقعیت‌های زندگی، در زمینه‌های ملی و سیاسی شعر سروده است.

عیناکِ سِرُّ کَاتِبِي عَيْنَاکِ
هِيهَاتَ أَنْ يَبْرَأَ العَلِيلَ مِنَ الهَوَى

عَرَضًا صَرِعْتُ بِأَحْضِكِ الفَتَاکِ
حُكِمَ الهَوَى فَوَقَعْتُ فِي الأَشْرَاکِ

أرسِلتِ سَهْمَا كَانَ فِيهِ مَنِيَّتِي
فَسَرَى كَمَسْرَى النُّورِ فِي الْأَشْلَاكِ
(ناصر، ۲۰۰۷م: ۱۳۲)

چشمانت، راز غم و اندوه من است؛ در برابر تیر چشمان کشندهات بیهوش شدم. بعید است که بیمار عشق، شفا یابد. عشق، حکم شد و در دام‌های آن گرفتار شده‌ام. (با نگاهت) تیری فرستادی که مرگ من در آن بود و به مانند نوری در سیم برق حرکت کرد.

۲-۴-۶- استواری کلام

زبان شعر هر دو شاعر به وقار، استواری و بزرگواری آراسته است. قیصر نگرانی‌های سیاسی، اجتماعی و انسانی خود را با ساختارهایی چون: روش خطابی و حماسی به‌کار گرفته و موضوع مهم در شعر او دفاع مقدس است. مپرس از دل خود لاله‌ها چرا رفتند؟ که بوی کافری از سوال می‌آید...

به لحظه لحظه‌ی این روزهای سرخ قسم
که بوی سبزترین فصل سال می‌آید
(امین‌پور، ۱۳۶۳: ۱۱۵)

کمال نیز بدون ترس، با استفاده از عبارات محکم و کوبنده، احساسات شنونده را برانگیخته و دغدغه‌های سیاسی، اجتماعی و انسانی خود را با بهره‌گیری از صور خیال و صنایع بدیعی، به شیوه خطابی و حماسی بیان می‌کند.

و نَحْنُ اِنْ عَزَّتْ عَلَيْنَا الْقُوَى
فَاِنَّا لِلْمَجْدِ اَوْ لِلرَّدَى
وَضِحَّ فِي اَوْ ظَانْنَا الْمَأْتَمُ
كَلَا هُمَا عَلَي الْعُلَا مُلْهَمُ
(ناصر، ۲۰۰۷م: ۴۱)

و ما، اگر نیروهای دشمن بر ما چیره شوند و مردم در خانه‌هایشان، شیون و ناله کنند؛ همانا ما برای بزرگی هستیم یا مرگ، هر دو بر بزرگی الهام می‌شوند.

۲-۵- مضامین شعری

۲-۵-۱- رثای شهیدان

شعر امین‌پور متنوع و بسیط است و سوگ سروده‌هایی در رثای شهیدان دارد.

ماندند به عهد خویش و رفتند
رفتند ولی همیشه ماندند

(امین‌پور، ۱۳۹۰: ۳۸۷)

شعر انتقادی او، در شعرهای حماسی‌اش همواره می‌درخشند و بیشتر مضامین اشعارش، به موضوعات اجتماعی اختصاص دارد.

کو عمر خضر؛ رو طلب مرگ سرخ کن
کاین شیوه، جاودانه‌ترین طرز بودن است
(امین پور، ۱۳۸۹: ۳۶)

اما مضمون‌های شعر کمال ناصر با دو نوع رثا و غزل پیوند دارد و بخش زیادی از رثاء به موضوع مقاومت، پایداری اختصاص یافته است. درستی و روشنی شاعر در رثای شهیدان، دوستان و نزدیکان از ویژگی‌های بارز مرثیه‌های کمال است.

التَّائُونَ يَا شَهِيدَ التَّلَائِينِ
فَضْحَايَا صِرَاعِنَا تَتَّبَارِي
وَقَيْنَا لَا تُحْسِبُ الْأَعْمَارُ
حُسِدَاتِ دُونَهَا الصَّغَارُ الْكِبَارُ
(ناصر، ۲۰۰۷م: ۲۳۸)

سی سال داشتی ای شهید سی‌ساله! در حالی که بین ما عمر حساب نمی‌شود. (سن مهم نیست)/ قربانیان انقلاب با هم مسابقه می‌دهند در حالی که در برابر آن‌ها، کوچک‌ترها و بزرگ‌ترها رشک می‌برند.

کمال ناصر بیشتر به شهادت و مفهوم‌های وابسته که با شعر پایداری پیوند دارد پرداخته است. او به‌طور محسوس‌ی شیفته وطن است.

يا فلسطين لا تنامي ففينا
مزق حالك الظلام و سيري
أمه تُصْفَعُ الزَّمانَ المقاهير...
بالميامين عبر هذی المجازر
(ناصر، ۲۰۰۷م: ۱۵۴)

ای فلسطین در میان ما نخواب. امتی هستند که روزگار سلطه‌گری را سیلی می‌زند/ تیرگی ستم را درنده باش و با میمنت و برکت در این قربانگاه (محل شهیدان) راه برو.

۲-۵-۲- یاد معصومین و بزرگان دینی، مذهبی

در تشابهات مفاهیم شعری باید گفت: یاد معصومین، بزرگان دین، انقلاب و... در مجموعه شعرهای قیصر، گواه اعتقاد خالصانه او به اسلام و انقلاب است که تحت تأثیر تفکر مذهبی و انقلابی بوده است. غزل شوق حرم، در حال و هوای عزاداری و زیارت امام حسین(ع) از شرح-هایی است که قیصر در مورد آن امام مظلوم سروده است.

چند روزی است؛ دلم می‌گیرد
دلم از شوق حرم می‌گیرد...
دسته‌ی سینه زنی در دل من
نوحه می‌خواند و دم می‌گیرد
(امین‌پور، ۱۳۶۳: ۸۷)

کمال ناصر، شاعر آزاد اندیشی است که علاوه بر نمود باورهای دینی- مسیحی در شعر خود، از ظرفیت‌های میراث دینی- اسلامی، امام حسین(ع)، واقعه کربلا و زندگی پیامبر اکرم(ص) در جهت خدمت به مقاومت استفاده می‌کند. (نجاریان، ۱۳۸۸: ۲۱۱) در شعر کمال، قیام امام حسین(ع) این گونه تجلی پیدا نموده است:

«قاسمه‌الذی اُبی أن ینحینی... بحرمة الأوطان / فالبسّ العَراقِ مِن وُجوده عارین... / عارینِ یأبی الدهرُ أن ینسأهما... / نحنُ لَن نَسأهما... / عاریناً حمرین... / هاناً بدُنیا کربلاء حَسَن / وَ اسْتَقْرَما فی مَصْرع الحُسَین». (ناصر، ۲۰۰۷: ۹۷)

قاسم فردی است که به رعایت حرمت هم‌وطنان خود از این که مقابل دشمن تعظیم کند دوری کرد/ به جهت وجود او، عراق دو لباس رسوایی به تن کرد. (شهادت مظلومانه امام حسین(ع) و اسارت خاندان ایشان)/ دو رسوایی که زمانه از این که آن‌ها را فراموش کند روی-گردان است/ و ما نیز هرگز آن دو را فراموش نمی‌کنیم/ دو بدنامی خونین را/ در دنیای کربلای برادر حسن/ در قتلگاه حسین پست و حقیر گشتند.

۲-۵-۳- وطن

عشق به وطن و وطن‌دوستی در اشعار هر دو شاعر دارای جایگاه ویژه‌ای است.
طرح کم‌رنگی است در یادم هنوز
من به یاد دشت آبادم هنوز...
بار می‌بندیم سوی روستا
می‌رسد از دور بوی روستا
(امین‌پور، ۱۳۹۰: ۴۱۱)

امین پور می‌کوشد تا وطن ویران شده خویشت را به همان شهر رویایی تبدیل کند و برای این روزگار از همه دعوت می‌کند.

تو از هر حوالی اقلیم هر کجا آباد

بیا که می‌رود این شهر به ویرانی

(امین پور، ۱۳۹۰: ۳۰۵)

ناصر هم ابیاتی در باب وطن دوستی دارد.

وَطَنِي حَيَاتِي! مُهَجَّتِي تَهْوَاءُ

إِنِّي لِأَضْرَعُ غَانَ أُمُوتِ فِدَاءُ

لَنْ تَرْضَى نَفْسِي أَنْ يَكُونَ مَعْدَبًا

فَالْحَرِ يَا بِي أَنْ تُدَلَّ حَمَاهَا

(ناصر، ۲۰۰۷م: ۳۹)

وطنم، زندگی من است و دلم شیفته‌ی آن. آرزو دارم که فدایش بشوم/ جانم، راضی نخواهد شد که او سختی بکشد. انسان آزاده، از این‌که وطن او خوار شود؛ دوری می‌کند.

۲-۵-۴- دفاع از مظلومان

از موضوعاتی که در شعر معاصر و به خصوص شعر انقلاب مورد توجه قرار گرفت دفاع از مظلومان بود که این مهم ناشی از آرمان‌گرایی شاعران متعهد و انقلابی و گامی به سوی حمایت از ستم‌دیدگان عالم بود. قیصر در غزل پنجره از مجموعه شعر آینه‌های ناگهان در دفاع از مردم فلسطین می‌آورد.

در انتهای کوچه شب، زیر پنجره

قومی نشسته خیره، به تصویر پنجره

اصرار، پشت پنجره گفتگو بس است

دستی برآوریم، به تغییر پنجره...

جز با کلید ناخن ما و نمی‌شود

قفل بزرگ بسته به زنجیر پنجره

(امین پور، ۱۳۸۸: ۳۴۸)

کمال نیز در مظلومیت مردم سرزمین خود می‌گوید که بنیاد خانه ستم سست است. او بر حسب وظیفه، روحیه امید به آینده روشن را در ملت رنج کشیده و مظلوم خود زنده نگه می‌دارد.

یا أحنى اللآجى، عىش كاتىأس

فألاسى ؤىحىى كرام الأنىس

إنما العادة فرض واجب

لربى يافا و بىت المقدس

(ناصر، ۲۰۰۷: ۴۴)

ای برادر آواره‌ام، زندگی کن و ناامید مباش. درد و غم، کرامت جان‌ها را زنده نگه می‌دارد. بازگشت به تپه‌های یافا و بیت‌المقدس، فریضه‌ای واجب است.

۲-۵-۵- وحدت ملی

شعر، فرصتی است برای بیان احساسات و عشق‌ورزی که مورد پسند اکثر جامعه است. وقتی عوامل خارجی نام و نشان یک قوم را تهدید می‌کند زیربنای اصلی و اساسی زندگی وحدت است. در دوران انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، شاعران به سرودن اشعار انقلابی و حماسی به جهت ایجاد انگیزه و شور و شوق در میان مردم، به‌ویژه جوانان می‌پرداختند که این اشعار، خود باعث غرور و وحدت ملی می‌شد. امین‌پور که شعرش به دلیل آرمان‌خواهی بیانگر فضای اجتماعی و سیاسی بود می‌آورد:

پراکندگی حاصل کثرت است
بیاپید تمرین وحدت کنیم
(امین‌پور، ۱۳۸۷: ۵۴)

و در ادامه می‌گوید:

بیاپید تا عین «عین القضاة»
میان دل و دین قضاوت کنیم
(همان‌جا)

قیصر می‌خواهد بگوید که از روی عادت عبادت نکردن، همان تمرین وحدت است و بدون تمرین وحدت عبادت‌های ما همان عادت است.

تمام عبادات ما عادت است
به بی‌عادتی کاش عادت کنیم

(همان)

کمال نیز اعلام می‌کند این مردم هستند که سرنوشت خود را تعیین می‌کنند. او با نگاهی به تاریخ و خاطرنشان کردن فراخوانی شخصیت‌های دینی و تاریخی جهان اسلام، بر وحدت و هم‌بستگی تأکید می‌کند.

فَمَا الْعُمْرُ إِلَّا نَفَاثَةٌ عَزِ
وَعَرْدٌ لَدَى مَوَكِبِ الْهَاتِفِينَ
سَيَخْلُدُ فِي دَرْبِهَا مِنْ شِعْرِ
وَلِلْمَجْدِ قَوْلٌ شَجِيءٌ الْوَتْرِ
إِذَا الشَّعْبُ يَوْمًا أَرَادَ الْحَيَاءَ
فَلَابَدًا أَنْ يَسْتَجِيبَ الْقَدْرَ
(ناصر، ۲۰۰۷م: ۱۷۴)

عمر، چیزی به جز طلب و اصرار بر به‌دست آوردن شکوه و مجد نیست که در راه آن، شعر جاودان خواهد بود. در حالی که برای مجد سخنی غمگین است در کاروان شعار دهندگان این آواز را بخوان. زمانی که ملت اراده زندگی کند قضا و قدر را چاره‌ای جز استجاب نیست.

۲-۵-۶- دعوت به دفاع از سرزمین

عشق به وطن در نظر هر انسان آزاده‌ای پاک و نشان از ایمان اوست. لذا، بدیهی است که شاعر مقاومت و پایداری عاشق وطن باشد و با جان و دل از آن دفاع کند. امین‌پور برای سرزمین خود با استفاده از نماد جنگل، درختان آن را نمادی از مردم آن سرزمین برمی‌شمارد و نابودی آن را در مقابل طوفان (دشمن) برنمی‌تابد.

«طوفانی از تبر/ ناگه به‌جان جنگل افتاد/ و هرچه کاشته بودیم/ طوفان به باد داد.../ جنگل بلند سبز/ به‌پا خاست.../ جنگل هجوم طوفان را تکذیب می‌کند/ جنگل همیشه جنگل خواهد ماند». (امین‌پور، ۱۳۹۳: ۳۲۶-۳۲۵)

کمال ناصر نیز در شعر خود مردم را به مبارزه برای باز پس‌گیری کشور دعوت می‌کند.
«لن نستريح، والشعب دام جريح/ والقيد في المعصم/ والحقه ملء الدم/ لن نستريح/
ونحن في مأتم/ في حالك مظلم/.../ فيا شعوب اصمدى/ ويا خراف احقدي/ ويا ذرا عربدي/ و
حطمي/ واحصدي». (ناصر، ۱۹۷۴: ۳۲۱)

آرام نخواهیم گرفت در حالی که مردم خونی و زخمی هستند و دستان آن‌ها بسته است و نفرت پر از خون است. ما آرام نمی‌گیریم چون در عزا هستیم در عزایی سیاه و تاریک. ... پس ای ملت مقاومت کن و ای بزرگی کینه به دل بگیر و ای قله‌های سربلندی عربده بکش و فریاد سر بده و درهم بشکن و دور کن.

۲-۵-۷- ستایش رزمندگان

کلماتی مانند جهاد، مقاومت و پایداری، جانبازی و شهادت واژه‌هایی هستند که سرچشمه آن‌ها حفظ جوانمردی است. قیصر کوشیده است تا از جان‌فشانی کسانی که از دفاع مقدس به یادگار مانده‌اند نیز غافل نباشد.

صدایی به رنگ صدای تو نیست
کسی کز پی اهل مرهم رود
به آن زخم‌های مقدس قسم
که جز زخم مرهم برای تو نیست
به جز عشق نامی برای تو نیست
دگر شیعیه زخم‌های تو نیست
(امین‌پور، ۱۳۸۹: ۱۴۱)

کمال ناصر که با مبارزه و انتفاضه فلسطین بزرگ شده است در وصف دوستان مبارز و شهید خود می‌آورد:

حَسْبُهَا أَنْ تَكُونَدَمْعَةً صِدْقٍ
لَكَ ذِكْرُ كَالزَّهْرِ يَبْقَى جَنِيًّا
تَتَلَطَّى عَلَى جِرَاحَاتِ شَاعِرٍ
فِي جَبِينِ الْخُلُودِ رَيَّانٌ غَاطِرٌ
(ناصر ۲۰۰۷م: ۱۵۴)

خود آن را بس که اشک درستی و صداقت باشد بر زخم‌های شاعری شعله کشد. / در اقبال جاودانگی، یاد و خاطره تو مانند گل خوشبو و با طراوت، تازه می‌ماند.

۲-۵-۸- ویژگی‌های شعری

از نظر تسلط اندیشه، گوناگونی موضوع و محتوا، شعر امین‌پور حائز اهمیت و تأمل است. اشعار اجتماعی او چگونگی شرایط کشور و جامعه، از زمان انقلاب تا جنگ و مسائل بعد از آن را شامل شده و در شعرش از اشعار عرفانی نیز بی بهره نبوده است.

عالم همه هرچند که زندان من و توست
از این همه آزادم و زندانی خویشم
(امین‌پور، ۱۳۹۰: ۵۵)

امین‌پور، ضمن توجه به اندیشه‌های دینی در اشعار آیینی خود، به حماسه بهای بیشتری داده و از محتشم نیز پیشتر رفته است. او پس از عنصر حماسه به عنصر عرفان توجه دارد و تنها شاعر آیینی است که در شعر خود، عشق، عرفان و حماسه را برابر و دوشادوش هم به کار می‌گیرد.
(موسوی‌گرمارودی، ۱۳۸۶: ۲۱۸)

امشب سر مهربان نخلی خم شد
مہتاب گرفت، شہر در ماتم شد
در خانہ دور، بیوہای شیون کرد
ہم‌بازی کودک یتیمی غم شد

(امین‌پور، ۱۳۸۸: ۴۱۸)

کمال ناصر نیز در آثارش، نقش پررنگی در بیداری ملت خود داشته و آہنگ مبارزہ جویانہ و حماسی ملت مظلوم فلسطین در آثارش دیدہ می‌شود. او با سلاح و شعر در راہ آزادی وطن و کرامت نفس مبارزہ کرد. وطن‌دوستی، استبداد ستیزی، وحدت ملی و قومی، مرثیہ شہیدان و... را از ویژگی‌های شعری او باید برشمرد.

إِلَى الَّذِينَ بَرَّعْمُو فِي مُقَلَّةِ الْجِرَاحِ
وَأُورِقُوا عَلَى رُؤَى الْبِضَالِ وَ
الْكَفَاحِ
وَصَلَبُوا مَصِيرَهُمْ فِي خَاطِرِ السَّلَاحِ
وَ اسْتَشْهِدُوا لِيُؤَلِّدُوا فِي ثُورِهِ الصَّبَاحِ
(ناصر، ۲۰۰۷م: ۲۹۹)

تقدیم به کسانی کہ در چشم‌زخم‌ها، جوانہ زدند و بر رویاهای جدال و پیکار برگ درآوردند/ و سرنوشتشان را در اسلحہ به صلیب کشیدند و به شہادت رسیدند تا صبح در انقلاب متولد شدند.

۳- نتیجہ

ادبیات مقاومت و پایداری تجلی ستیز با بیداد و ظلم و فساد است و دعوت به جہاد، پایداری، مقاومت و مبارزہ با ظلم و ستم. همچنین ترویج فرهنگ ایثار و شہادت، جایگاہ ویژه‌ای در بین شاعران، به‌ویژہ شاعران معاصر دارد کہ امین‌پور و کمال ناصر به خوبی از عہدہ آن برآمده‌اند. قیصر امین‌پور به عنوان شاعری متعهد، آرمانگرا و بزرگ دفاع مقدس، بیشتر از ہمہ مورد توجہ بزرگان ادبیات معاصر قرار گرفته است. سبک شعری او در غزل نو، معتدل است و شعر اعتراض او در این بخش دیدہ می‌شود. شعرهایی با فضای شاد و امیدآفرین نیز به اشعارش طراوت بخشیدہ و او با توجہ به دردهای فردی شعر سرودہ است.

کمال ناصر، شاعر آزاداندیش فلسطینی، زندگی و آثار خود را وقف خدمت به وطن کردہ و سخت عاشق وطن است. او بی پروا با فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی خود، به مبارزہ با استعمار و استبداد برخواستہ و بیشتر به غم و مشکلات کشورش و جهان عرب پرداختہ و در روشنگری و ہدایت مبارزان به میدان جنگ و برانگیختن ملت فلسطین به پایداری نقش مهم و به

سزایی داشته است. بخش کمی از شعر او به غزل اختصاص دارد. دیوان او بیشتر شامل شعرهای سنتی و سپس نو و گاهی کاربرد هم زمان هر دو در یک قصیده است. مضامینی چون: جنگ، شهادت، یاد شهدا، فداکاری، صبوری، پایداری و تشویق مردم به مبارزه و مقاومت، اعتراض به فراموش شدن آرمان‌های جنگی، انتظار و آزادی از موضوعاتی است که قیصر و کمال به زیبایی به آن‌ها پرداخته‌اند. هرچند، که کمال با زبان ساده، صمیمی و نزدیک به مردم، به صورت روان و بدون پیچیدگی و تصنع شعرهای خود را سروده ولی در شعر قیصر این سادگی و روانی کمتر دیده می‌شود. قیصر، رنج اشغال وطن و شهادت هم‌وطنش را از همان سال‌های کودکی ندیده و در راه مقاومت شهید نشده است. ولی، کمال ناصر از همان کودکی رنج اشغال وطن و شهادت هم‌وطنان و آوارگی را چشیده و سرانجام به شهادت رسیده است.

منابع

کتاب‌ها

- ۱- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، (۱۳۸۷)، چاپ هفتم، تهران: پیام آزادی.
- ۲- امین‌پور، قیصر، (۱۳۸۸)، آینه‌های ناگهان، چاپ پانزدهم، تهران: نشر افق.
- ۳- _____، (۱۳۶۳)، تنفس صبح، تهران: سروش.
- ۴- _____، (۱۳۶۳)، در کوچه آفتاب (گزیده‌های رباعی‌ها و دوبیتی‌ها)، تهران: حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۵- _____، (۱۳۸۷)، دستور زبان عشق، تهران: مروارید.
- ۶- _____، (۱۳۸۹)، مجموعه کامل اشعار، چاپ هشتم، تهران: مروارید.
- ۷- بصیری، محمدصادق، (۱۳۸۸)، سیر تحلیلی شعر مقاومت در ادبیات فارسی، ج ۱، کرمان: دانشگاه شهید باهنر.
- ۸- ترابی، سید ضیاء‌الدین، (۱۳۸۹)، شکوه شقایق (نقد و بررسی شعرهای دفاع مقدس)، تهران: سما قلم.
- ۹- سلیمان، خالد، (۱۳۷۶)، فلسطین و شعر معاصر ادب، مترجم: شهره باقری و عبدالحسین فرزاد. تهران: چشمه.

- ۱۰- سلیمان، سهیل، (۲۰۰۷م)، مقدمه دیوان الاعمال الشعریه (الشاعر و والشعر)، بیروت: دارالجمیل.
- ۱۱- موسوی‌گرمارودی، علی، (۱۳۸۶)، ایهام‌های ماهرانه، رسم شقایق (سوگنامه قیصر امین‌پور)، تهران: انتشارات سروش.
- ۱۲- ناصر، کمال (۲۰۰۷م)، الاعمال الشعریه الكامله. بیروت: دارالعودة.
- ۱۳- یوشیج، نیما، (۱۳۷۶)، مجموعه اشعار، تهران: نگاه.

مقالات

- ۱- اقتصادی‌نیا، سایه، (۱۳۸۶)، «مروری بر کارنامه شعر قیصر امین‌پور»، نامه فرهنگستان، تهران: شماره ۳۶، صص ۱۴۹-۱۳۸.
- ۲- برجیان، راضیه، (۱۳۹۱)، «نگرشی بر ادبیات مقاومت ایران»، نشریه نامه جامعه، شماره ۹۱، قم: جامعه الزهرا، صص ۴۸-۴۴.
- ۳- ترکمان‌عزیزی، محمدعلی، (۱۳۸۷)، «بررسی سیر تحول شعر پایداری کشور فلسطین در قرن بیستم»، مجله کتاب ماه ادبیات، سال دوم، تهران: نشرخانه کتاب، شماره ۱۳۰، صص ۹۲-۹۹.
- ۴- حسام‌پور، سعید و حاجبی، احمد، (۱۳۸۷)، «سهم ادبیات پایداری در کتاب‌های درسی»، نامه پایداری، به کوشش دکتر احمد امیری‌خراسانی، تهران: بنیاد حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس: ۱۳۵-۱۲۱.
- ۵- میرفادری، سید فضل‌الله، کیانی، حسین، (۱۳۹۱)، «بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت در قرآن»، فصل-نامه ادبیات دینی، شماره اول، مشهد: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم شعبه خراسان رضوی: ۶۹-۹۵.
- ۶- _____، (۱۳۹۰)، «کرامت نفس در آینه شعر شهید علی فوده»، نشریه ادب پایداری، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال دوم، شماره سوم و چهارم، کرمان: ۶۴۳-۶۱۱.

۷-نجاریان، محمدرضا، (۱۳۸۸)، «بن‌مایه‌های ادبیات پایداری در شعر محمود درویش»، نشریه ادبیات پایداری، سال اول، شماره اول، کرمان: دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر: ۲۰۱-۲۲۲.

پایان نامه

۱-صالحی طبس، فهیمه، (۱۳۹۲)، «تحلیل مضمونی و ساختاری شعر کمال ناصر»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کرمانشاه، دانشگاه رازی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

